

MÁTYÁS ANTAL

Az új osztrák iskola általános jellemzése

A tanulmány célja az új osztrák iskola megalapítói, Mises, Hayek és mai vezéralakja Kirzner tanításainak világos, könnyen érthető rendszerezett kifejtése. Az új osztrák közgazdák figyelme a neoklasszikus közgazdától eltérően nem az egyensúlyi ár meghatározására irányul, hanem az élelmes, újító és kreatív vállalkozók által endogén módon fenntartott, szüntelen mozgásban lévő piaci folyamatokra. Cselekvésük feltételei nem adottságok, gazdasági döntésük számára szükséges ismereteket a vállalkozók maguk igyekeznek kísérletezések és tévedések árán feltárni. Kihasználják a gazdasági szereplők tökéletlen piaci áttekintése folytán a helyi piacok között mutatkozó árkülönbözeteket, alakítják a fogyasztói preferenciákat, új termelési eljárásokat alkalmaznak. A vállalkozókat versenyharcuk, hogy egymást felülmúlják, szüntelen újításra kényszeríti. Az élelmes vállalkozók által feltárt új ismeretek az ármechanizmus működése révén lassan elterjednek, szüntelen alkalmazkodásra kényszerítik a piac résztvevőit – állandó mozgásban tartva a piacot. A tanulmány összehasonlítja a neoklasszikus és az új osztrák tanításokat, megmutatja az osztrák tanokban mutatkozó új gondolatokat, de rámutat a bennük lévő hiányosságokra is: a piacon rendet, szabályszerűséget csak az ismeretek adott szintjén képesek feltárni, de nem az állandó mozgásban lévő gazdaságban.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: N0, N14.

A modern közgazdaságtan egyik legfrissebb hajtása, az új osztrák iskola az 1960-as, 1970-es években alakult ki az Egyesült Államokban. Megalapítójának Ludwig von Miseset tekintik. Mellette legtekintélyesebb képviselője Friedrich von Hayek volt. Mindketten az új osztrák iskola alapjait már korábban megírt tanulmányaikban lefektették. Mises és Hayek viszont sokat merítettek a régi osztrák iskola atyjának, Carl Mengernek ama gondolataiból, amelyek mellett Mengert népszerűsítő két tanítványa, Friedrich von Wieser és Eugen von Böhm-Bawerk érzéketlenül elmentek.

Mises és Hayek nézetei az 1960-as, 1970-es években keltették fel a fiatal közgazdászgeneráció egyes tagjainak az érdeklődését, és ezeken keresztül a figyelem a régi osztrák iskola képviselőinek, főleg Mengernek a művei felé is fordult.

Mises és Hayek nézeteinek a kibontakozásához hozzájárult Oscar Langével folytatott vitájuk. Lange szerint a racionális gazdálkodáshoz szükséges, a javak szűkösségét kifejező áraknak nem kell piaci áraknak lenniük, azokat egy központi hatóság is megállapíthatja. Mises és Hayek Langével vitatkozva igyekeztek kimutatni, hogy mi a piac szerepe az új ismeretek létrehozásában és elterjesztésében, a gazdasági folyamatok irányításában

---

* A téma kutatását a szerző tovább kívánja folytatni.

és koordinálásában. S mivel Lange a központilag irányított gazdaságra vonatkozó gondolatait az általános egyensúlyi elmélethez kapcsolódva fejtette ki, Mises és Hayek figyelmének a központjába került az uralkodó neoklasszikus közgazdasági elmélet bírálata is.

Ludwig von Mises (1881–1973) Böhme-Bawerknél tanult a Bécsi Egyetemen. Édesapja vasútépítő mérnök volt. Bécsben azonban nem tudott egyetemi tanári kinevezéshez hozzájutni. A bécsi kereskedelmi kamara tisztviselője lett, s munkahelyéhez kapcsolódva megszervezte híres magánszemináriumait, amelyen többek között olyan leendő hírességek vettek részt, mint Hayek, Machlup, Haberler, Morgenstern, Röpke, sőt, esetenként, amikor Bécsben tartózkodott, a híres angol professzor, Lionel Robbins is. Ausztriában egyre növekvő német befolyás miatt Mises Svájcban telepedett le, és 1934-től 1940-ig a genfi egyetem tanára lett. Amikor németek elfoglalták Franciaországot, nem érezte magát Svájcban biztonságban, és az Egyesült Államokba menekült, ahol több egyetemen, így a New York-i egyetemen is tanított vendégprofesszorként.

Az új osztrák iskola másik kulcsszereplője, Friedrich von Hayek (1899–1992) orvoscsaládból származott. Az első világháborúban tüzértisztként vett részt. Leszerelése után a Bécsi Egyetemen Wiesernél és Othmar Spannál tanult közgazdaságtant. Majd az Osztrák Konjunktúrákutató Intézetnek lett az igazgatója. Lord Robbins 1931-ben a London School of Economicsra hívta professzornak, ahol Keynes fő ellenlábasává lett. 1950-ben az Egyesült Államokba települt át. Érdeklődése a közgazdaságtantól a társadalom-, jog- és politikai filozófia felé fordult, de megállapításait a közgazdaságtanban is hasznosította. 1962-ben a Freiburgi Egyetemen lett professzor és a Salzburgi Egyetemen vendégprofesszor. Az 1974-ben kapott közgazdasági Nobel-díja tekintélyt adott az osztrák iskolának.

A két kiemelkedő tudós tanítását továbbfejlesztő új generáció tagjai között a tanulmány I. M. Kirzner (1930–) nézeteivel foglalkozik behatóbban, aki Mises és Hayek gondolatait igyekszik rendszerbe foglalni és továbbfejleszteni. Az utóbbi időszakban ő az új osztrák iskola vezéralakja. Az iskolához tartozó közgazdák nagy része az Egyesült Államokban tevékenykedik, az iskola tanításai paradox módon Ausztriában nem tudnak mély gyökeret eresztetni.

Az iskola érdeklődésének középpontjában nem az egyensúlyi ár nagyságának a meghatározása áll, hanem a piac működésének a vizsgálata, a piac mint az egymástól függetlenül tevékenykedő, gazdálkodó alanyok tranzakcióinak a koordinálója, mint új ismeretek forrása, azaz mint felfedezési folyamat, mint az ismeretek terjesztésének mechanizmusa.

Hayek a tökéletes verseny neoklasszikus fogalmát veszi célba, aminek a feltételezése mellett az egyensúlyi árak elmélete felépül. A tökéletes verseny a neoklasszikusok felfogásában paradox módon a piac nyugalmi állapota, amelyben minden piaci szereplő cselekvése fennálló adottságai mellett optimalizálta helyzetét, amin a piac további változása csak rontana. A fogalom a neoklasszikus tolmácsolásban feltételezi, hogy a nagyszámú, viszonylag kisebb eladó és vevő mindegyike valamely áruból egységes fajtát kínál és keres (Hayek), a tőkejavak egységei is homogének, az ár nagyságán egyetlen piaci szereplő sem képes önmagában változtatni. Feltételezi továbbá – sorolja Hayek a tökéletes verseny neoklasszikus kritériumait – a szabad belépést a piacra, s azt, hogy az árak és javak minden korlátozás nélkül mozoghatnak. Végül minden piaci résztvevő tökéletes ismerettel rendelkezik a döntéséhez szükséges minden lényeges tényezőt illetően. Az eladók ismerik a fogyasztók vágyait a javak különböző fajtáira, az árakat, amelyeket a fogyasztók hajlandók kifizetni, ismerik azokat a minimális költségeket, amelyek mellett a termék előállítható. A fogyasztó már eleve rendelkezik az alternatívák ismeretével. Hiányzik a vevők megnyerése az árak csökkentésén, a javak minőségének javításán keresztül, nincs reklám. Hiányzik a vevők között és az eladókkal való minden személyes kapcsolat, amelyek révén a vevő a rendelkezésre álló javakra vonatkozó tudását kiegészíti.

szíthetné. „... amit a közgazdák az utolsó években »verseny« szó alatt tárgyalnak, írja Hayek, az nem az, amit a köznyelv így nevez” (Hayek [1952] 12. o.), „... tökéletes verseny ténylegesen minden versenytévékenység hiányát jelenti.” (Uo. 128. o.) A hagyományos közgazdaságtanban nincs válasz arra, hogy mozgásba jöhet-e a piac endogén módon, minden külső körülmény változása nélkül is? És ha mozgásba jön, kialakulhat-e spontánul a nyugalmi helyzet, vagy pedig mozgása olyan erőket szabadít fel, amelyek mellett a mozgás szakadatlanul tart?

Miként ábrázolják a piacot az új osztrák közgazdák műveikben?

Mind Mises, mind Hayek hangoztatják, hogy a vizsgálódás során nem egy idealizált, hanem a reális emberből kell kiindulni. „Nem konstruálunk homo oeconomicust és ideális embereket, hanem az embereket úgy vesszük, amilyenek. Ez az ember csak elégtelen rálátással és korlátozott tudással rendelkezik, téved, könnyen becsapható, nem mindig tudja, hogy mi hajtana neki hasznot...” (Mises [1940] 290–291. o.) „Az a piac, amivel foglalkozunk, mindenesetre olyan emberekkel van tele, akik különbözőképpen tájékozottak az adottságokról, és még ha hasonló ismeretük is lenne, az adottságokat különbözőképpen ítélik meg.” (Mises [1940] 285. o.) Hayek is Miseshez hasonlóan „...az emberi tudás elkerülhetetlen tökéletlenségét...” említi. (Hayek [1995] 251. o.) „...azoknak a körülményeknek az ismerete, amelyekre építünk, koncentrált és integrált formában sohasem létezik, hanem csak az egyes elkülönült egyének között szétszórt, részleges, sokszor egymásnak is ellentmondó ismeretek formájában.” (Uo. 241. o.) Hayek szerint az ember csak helyhez, időhöz kötött ismeretekkel rendelkezik. Márpedig a gazdasági döntéshez széles körű ismeretekre van szükség. Miként jutnak ezekhez a döntéshozók? Az új osztrák iskola szerint a piacon keresztül.

Kövessük Kirznert, aki didaktikai megfontolásból az ismeretszerzés kérdését első lépésként erősen leegyszerűsített feltételek mellett vizsgálja! Feltételezi, hogy a fennálló körülmények adottak, nem változnak, az egyes termékfajták egységei homogének, nem áll fenn a Chamberlin-féle „jóságdifferenciáció”. Azonos terméknek, azonos termelési tényezőnek azonban az ismeretek korlátozott volta, a hiányos piaci áttekintés miatt a piac különböző részein eltérő árak alakulnak ki. Ilyen a hagyományos neoklasszikus modellben nem fordulhat elő. A piac egyik részében azonos termelési tényezők alacsonyabb áron folytán olyan terméket kínálnak, amelyet a piac másik részében a vevők a termelési költséget meghaladó áron hajlandók megvenni. A piac különböző részein a tranzakciók nem koordináltak. Az erőforrásokért magasabb árat is el lehetne érni azokon a piacokon, ahol a terméket a vevők magas áron értékelik. Következésképpen az árak összege meghaladhatja a termelési költségeket. A termelés és a fogyasztás, a termelési eszközök termelése és a fogyasztási javak termelése a különböző piacok között a gazdálkodó alanyok hiányos piaci áttekintése folytán koordinálatlan. A helyi piacok között nem áll fenn az egyensúlyi állapot, amit az árak a költségektől való elérése fejez ki.

Szükség van olyan személyekre, akik az egyensúlytalanság miatt fennálló profitlehetőségeket kihasználják, s ezzel koordinálják a különböző piacokat. Ez a személy a profitra törő vállalkozó. A többi piaci szereplőnél szélesebb piaci áttekintéssel rendelkezik, merészebb, meri a kockázatot vállalni. Már a fent vázolt helyzet kihasználása is bizonyos kockázatot rejt magában. „A piacot nem a fogyasztók és nem a termelési eszköz-tulajdonosok hozzák és tartják mozgásban – írja Mises –, hanem a gazdálkodók bizonyos száma, a vállalkozók, akik az árkülönbséget kihasználásával nyerni akarnak... ott és akkor vásárolnak, ahol és amikor az árakat alacsonyabbnak találják, és ott és akkor adnak el, ahol és amikor az árakat magasnak tekintik.” (Mises [1940] 285. o.) A kevésbé élelmes

vállalkozók viszont az eredményes vállalkozókhöz igyekeznek felzárkózni, és a piac anélkül lendül mozgásba, hogy a külső körülmények változtak volna.

Kirzner a piaci szereplőket két részre osztja: a vállalkozókra, akik – akárcsak Misesnél – a profitszerzés érdekében az árakkal manipulálnak, és a többi piaci résztvevőre, akik egyszerű árelfogadók, alkalmazkodnak a piaci árakhoz. Íme az osztrák iskolánál versenymodellben sem minden piaci szereplő árelfogadó! Ahogy Mises írja: „A vállalkozók felkeresik a termelési eszközök tulajdonosait, és versenyük a termelési eszközök árát olyan magasra emeli, amit még – úgy tűnik – a végtermék későbbi árára vonatkozó várakozások megengedhetőnek tartanak; a vállalkozók felkeresik a fogyasztókat, és versenyük az árakat olyan alacsonyra szorítja le, míg csak az egész készletüket el nem tudják adni.” (Uo.) Máshol Mises világosan kijelenti, hogy a vállalkozói verseny eredményeként, „... a komplementer termelési tényezők minden ára megfelel a fogyasztási javak árainak.” (Uo. 286. o.) Megvalósul az egyensúly állapota, amelyben az árak egyenlők a termelési költségekkel. A vállalkozók versenye a helyi árakból egységes árat alakít ki, s „... ad az áralakulásnak egységességet.” (Uuo.), amiről a résztvevők a piacon keresztül jutnak információhoz.

A vállalkozók versenye azzal, hogy eltünteti a profitot, és az árakat a termelési költségek szintjén alakítja ki, megvalósítja a gazdálkodó alanyok cselekvésének a koordinációját, a gazdaságot az egyensúly felé tereli.

Kirzner Miseshez hasonlóan szintén arról ír, hogy „... egyedül a vállalkozás az, amely (legalább is elméletben, ha a külső változásokat kizárjuk) végül elvezet az egyensúlyhoz”. (Kirzner [1973] 74. o.) „...a mozgás az egyensúlytalanságból az egyensúlyba egyszerűsmind mozgás a tökéletlen ismeretből a tökéletes ismeret felé, a koordinálatlanságból a koordinálttságba.” (Uo. 218. o.)

A vizsgálódásunk első lépésében Kirzner tolmácsolásában azt mondtuk, hogy a vállalkozók versenyük során változatlan körülmények között (a fogyasztók változatlan ízlése, a termékek adott fajtái, a termelési eljárások fennálló szintje mellett) miként tartják fel, lépésről lépésre haladva az egyes helyi piacok szereplőinek a készségét a vételre és eladásra, s ezzel egyre jobban felismerik és kiaknázzák a kínálózó profitlehetőségeket.

Az igazi érdekességet azonban az osztrák közgazdaságtanban annak a bemutatása jelenti, hogy miként igyekeznek a vállalkozók a verseny hatására profitjukat a fennálló adottságok megváltoztatásával, az ismeretek szüntelen növelésével fokozni. A verseny arra kényszeríti a vállalkozókat, hogy igyekezzenek egymást felülmúlni. Szakadatlan újításra, újabb és újabb ismeretek szerzésére ösztönzi őket. Ennek során az ismeretek egyre nőnek. S mivel a piac számos pontján történnek változások, az ennek során keletkezett ismeretek a piaci mechanizmus működésén keresztül lassan szétterjednek az egész gazdaságban. Az újításra kevésbé képes gazdálkodó alanyok kénytelenek az élenjárókhoz felzárkózni. A piac most már nemcsak a helyi árak között mutatkozó különbség miatt jön mozgásba, hanem az ismeretek fejlődése, az újítások következtében is, amelyek endogén módon megváltoztatják a modell adottságait.

Az egymással versenyző vállalkozók igyekeznek a fogyasztók ízlésének egyre jobban megfelelő termékekkel megjelenni a piacon. Sőt arra törekednek, hogy a fogyasztók ízlését is befolyásolják. A fogyasztói preferenciát az új osztrák közgazdák nem tekintik modelljük adottságának. „Igyekeznek felkelteni a lappangó vágyat – írja Mises a vállalkozókról –, s a fogyasztót átcsábítani a megszokottól a szokatlanhoz.” (Mises [1940] 277. o.) A fogyasztók vágyát alakítják az eladók információi az újdonságokról, a reklám, más fogyasztók szokásai, a termékválaszték folytonos növekedése. „...a vágy ügyes felkeltése révén – olvashatjuk Misesnél – a fogyasztót olyan termék vételére is rá lehet bírni, amit különben nem vásárolt volna, ha tulajdonságait már korábban is ismerte volna.” (Uo. 278. o.) A fogyasztó a preferenciáit Mises szerint a piacon alakítja ki azáltal, hogy egybeveti a kínálózó alternatívákat. S ahogy az alternatívák az idők során változ-

nak, úgy változnak a fogyasztók preferenciái. A fogyasztók preferenciáit Hayeknél is a verseny formálja. „Létrehozza az emberek nézeteit arra vonatkozóan, hogy mi a legjobb, a legolcsóbb; amit az emberek a lehetőségekről és alkalmakról tudnak, azt a verseny révén szerzik meg.” (Hayek [1952] 140. o.)

Nemcsak a termékek változatosságát illetően újít a vállalkozó, hanem a termelési eljárásokkal kapcsolatban is. Az új osztrák iskola képviselői a termelés technikai feltételeit sem tekintik modelljük adottságának. Mises írja: „Ha egy vállalkozó technikailag jobban el van látva, mint a versenytársai, ha termelési eljárását célszerűbben tudja alakítani, ha a munka technikai sikerei számára kedvezőbb feltételeket teremthetnek, az előnyt jelent a számára a többi vállalkozóval szemben.” (Mises [1948] 266. o.)

Az új osztrák iskola bírálja a hagyományos közgazdaságtant, mert az egy-egy iparágban egyfajta terméket tételez fel, hiányzik a termékek heterogenitása, „... az a verseny, ahol egyáltalán nincs két teljesen egyforma termék... sok szempontból jobban megfelel a valóságos élet feltételeinek, mint a versenynek olyan elemzése, amely egyetlen iparágban egységes terméket gyárt ...” (Hayek [1952] 131. o.) S a hagyományos közgazdaságtan a tőkejavakat is homogén jószágként ábrázolja; holott a felhasznált tőkék – vetik fel az új osztrák közgazdák – már a Böhm-Bawerk-féle termelési kerülőt különböző szakaszaiban is különböztetik.

Krizner Chamberlin monopolistaverseny-elméletével vitatkozva, hangoztatja, hogy a jószágdifferenciáció nem monopolista elem, hanem a verseny természetes velejárója. „Szerencsétlen dolog – írja –, hogy az, amit a versenyfolyamat legegyszerűbb és legvilágosabb ismertetőjelének tekintünk, a Chamberlin-féle szóhasználat szerint nem más, mint a monopólium jellemzője. A termékdifferenciációt... úgy tekinthetjük, mint a verseny természetes megjelenését ...” (Krizner [1973] 116. o.)

A vállalkozók most már bonyolultabb körülmények között tartják mozgásban a piacot. Persze a vállalkozók is tévedhetnek, kitűzött céljaikat nem tudják megvalósítani. Új, helyesebb ismerethez kell jutniuk. Hayeknél központi szerepet tölt be az ismeretek keletkezésének, terjedésének a szerepe a gazdaságban. „...az általános problémáink egyik, ha nem a legfontosabb oldala – írja Hayek –, miként szerzik az ismeretet, és az miként közvetítődik.” (Hayek [1952] 66. o.)

Az ismeret fajtái és az ismeret megszerzése Hayeknél

Hayek az ismeret három fajtáját különbözteti meg.

1. *Tudományos ismeretek.* „... a tudomány az események szabályszerűségeit alkotó, általános tények feltárására törekszik.” (Hayek [1995] 304. o.) A tudományos ismeret megmutatja „...a gazdaság önmagát szabályozó erőinek általános jellegét és ama általános feltételeket, amelyek között eme erők funkcionálnak-e, vagy sem...” (Hayek [1967] 263. o.) „... a tudományos ismeretek nem merítik ki az ismeretek összességét.” (Uo. 243. o.) A tudományos ismeretek a lehetőségek egy tartományát írják csak le. „...az események ténylegesen oly sok körülménytől függnnek, hogy sohasem leszünk abban a helyzetben, hogy valamennyit megállapíthassuk.” (Uo. 34. o.)

2. *Az üzleti ismeretek.* A vállalkozóknak más ismeretekre van szükségük: ilyen „... egy adott hely és korszak sajátos körülményeinek az ismerete... Tudomást szerezni egy kihasználatlan gépről, és munkába állítani azt, vagy felismerni, hogy valaki nem képességeinek megfelelő munkát végez, tartalékkészletre támaszkodni a nyersanyagszállítás elakadásakor – ezek társadalmilag legalább olyan hasznos tevékenységek, mint valamely technikai újítás bevezetése. A hajós, aki azzal keresi kenyerét, hogy fuvar szerez félig megrakott vagy üresen járó teherhajókra, az ingatlanügynök, akinek egész tudása gyors

san elillanó lehetőségek ismeretéből áll, vagy az üzletkötő, aki a termékárak helyi különbségeit használja ki – mind rendkívül hasznos funkciót tölt be azzal, hogy a futó pillanat, a helyi körülmények speciális ismeretét kamatoztatja.” (Hayek [1952] 107–108. o.)

Az üzleti tudás azonban nem jelent biztos alapot arra, hogy az üzletember a következő évi tervezés során is a korábbi években szerzett tudásra építsen. Ha ezt teszi, nagyon csalódnai fog.

3. *A hallgatólajos (tacit) ismeretek.* „A jelenség nagyon széles körű és magában foglalja mindazt, amit szakmai gyakorlottságnak, szakmai rutinnak nevezünk. Egy mesterember vagy sportember szakmai ügyessége (vésés, biciklizés, sielés vagy a csomó megkötése) ebbe a kategóriába tartozik. Eme szakmai ügyességek jellemzője, hogy nem vagyunk képesek explicite következtetés útján a cselekvés benne rejlő módjáról kijelentést tenni.” (Hayek [1967] 43. o.) Hayek Friedmann és Savage példájára hivatkozik, idézve a két szerzőt: „... a biliárdjátékos úgy lök, mintha tisztában lenne a golyó optimális irányát meghatározó bonyolult matematikai képletekkel, mintha szemre pontosan meg tudná becsülni a golyó helyzetét meghatározó hajlásszögeket stb., mintha el tudná érni, hogy a golyók a képlet által meghatározott irányban guruljanak. A fenti hipotézisben egyáltalán nem azért bízunk, mintha azt hinnénk, hogy egy biliárdjátékos, még akár a leggyakorlottabb is, végig csinálná a fenti procedúrát, inkább azt gondoljuk, hogy ha valamilyen módon nem tudná ugyan ezt az eredményt elérni, akkor nem lenne tényleg gyakorlott biliárdjátékos.

Amennyiben képesek vagyunk feltárni az ilyen szakmai ügyesség jellemzőjét, azt azáltal kell megtennünk, hogy megállapítjuk a cselekvéseket irányító szabályokat, amelyekről a cselekvőknek általában nincs tudomása.” (Hayek [1967] 43–44. o.)

Az új ismeretek (piaci ismeretekről van szó) Hayek szerint a tapasztalatból való tanulás révén jönnek létre. „...felállítom azt a megállapítást, hogy az empirikus elem a közgazdaságtanban – az egyetlen rész, amely nem csupán sejtésekkel, hanem okokkal és hatásokkal foglalkozik, és ezért végső következtetésekhez vezet, amelyek legalábbis elvileg verifikálhatók – a tudás megszerzésére vonatkozó kijelentésekből áll.” (Hayek [1952] 49. o.)

A gazdálkodó alany cselekszik, hogy célját megvalósítsa. Ismeretei tökéletlen volta folytán azonban téved. Rosszul méri fel a lehetőségeit, a piaci partnerei reakcióját. Üzleti terve a többi gazdálkodó egyén tervével nincs koordinálva. A tévedéséből tanul, tervét korrigálja. A csalódás során új ismeretekhez jut. Új termékeket vezet be, új termelési eljárást alkalmaz. A vállalkozások új formái alakulnak ki, új piaci technikák és szokások s velük új intézmények. Utóbbiakkal kapcsolatban Hayek helyeslőleg hivatkozik Mengerre, akinél az intézmények a verseny folyamatában alakulnak ki, tévedések és kísérletezések eredményeként, a fokozatos fejlődés során. „... az intézmények sajátos módra fejlődtek – írja –, mivel a részek koordinációja, amit biztosítanak, hatékonyabbnak bizonyult, mint az alternatív intézmények, amelyekkel versenyeznek, s amelyeket kiszorítanak.” (Hayek [1967] 101. o.)

Lehet-e egyensúly a piacon az ismeretek változása során?

Az ismeretek fejlődése s az azt követő újítások megváltoztatják a modell adottságait. A Kirzner-féle első megközelítésben az újítások megjelenése előtti állapotban, amikor még az eredeti adottságok állnak fenn, a vállalkozók úgy jutnak profithoz, hogy az addig észre nem vett lehetőségeket fedezik fel. Az ismeretek fejlődése azután új profitlehetőségeket teremt. Ezeket maguk a vállalkozók hozzák létre. Felborul az ismeretek korábbi szintjén fennálló egyensúly. Kialakulhat-e egy új egyensúlyi helyzet?

Az általunk tárgyalt három osztrák közgazdász szerint létrejöhet, ha az ismeretek tovább nem fejlődnek, az újítások megállapodnak, a gazdaság ideiglenesen, spontán módon

új nyugalmi állapotba kerül. A gazdálkodó alanyok tervükkel igyekeznek alkalmazkodni az újonnan létrejött ismeretekhez. „Az árak irányítják a figyelmüket arra, hogy mit is érdemes kitalálni a különféle dolgok és szolgáltatások piaci kínálatával kapcsolatban.” (Hayek [1995] 304. o.) Ha valamelyik vállalkozó sikert ér el, arról a többiek előbb-utóbb értesülnek. Persze ez – mutat rá Hayek – hosszadalmas folyamat. Először csak a közelállók értesülnek a vállalkozói terv eredményes voltáról, s igyekeznek felzárkózni a sikeres vállalkozóhoz. Az eredményes vállalkozás híre lassan elterjed, egyre többen törekednek arra, hogy kövessék az eredményes vállalkozót. A vállalkozók lépésről lépésre tapogatták ki az utat a piaci szereplők cselekvésének helyes koordinációja felé. A verseny során egy-egy élelmes vállalkozó révén feltárt és bevált ismeret szétterjed a gazdaságban, és nemcsak a kreatív vállalkozó, hanem az egész társadalom számára hasznos lesz. Az egyes újító vállalkozó ismerete a piacon keresztül a gazdálkodó alanyok kölcsönhatásán át globális tudássá válik. „Az árak és bérek meghatározásába beépülnek mindazon információk, amelyekkel a piaci folyamat résztvevői rendelkeznek.” (Uo. 315. o.) Éppen ezért az „...erőforrás-allokáció a számtalan résztvevő között szétszórt egyedi tények nagyobb mennyiségét képes figyelembe venni, mint amennyivel bármely egyén önmaga rendelkezik.” (Uo.)

Kirzner azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a korábbi tervek téves volta veszteséggel jár, „... az a mód, ahogyan a folyamat kijavítja az ismeretekben meglévő tökéletlenségeket, tisztító, mivel a korrekció csak azután következik be, miután a hibát elkövették.” (Kirzner [1973] 234. o.)

Lehet-e egyensúly a piacon az ismeretek változása során? Mises, Hayek és Kirzner egyaránt igennel válaszol, ha további változás, az ismeretek további fejlődése nem következik be a gazdaságban. Hayek szerint az ismeretek új, magasabb szintjén „...az emberek várakozásai, különösen a vállalkozóké, egyre pontosabbak lesznek ...”, hiszen más emberek cselekvéseire vonatkozó várakozások, amelyekre az emberek terveiket alapozzák, „...ugyanazon külső körülményeken alapulnak” (Hayek [1952] 64. o.). Az emberek kezdeti, helyi időhöz kötött részismeretei egyre szélesebbé válnak, az egyéni tervek spontán módon egyre inkább összhangba kerülnek egymással, az egyén egyre jobban képes felbecsülni társai reakcióját. Hayek az egyéni tervek összhangját tekinti egyensúlynak, vagy az általa szívesebben használt kifejezés szerint a piac rendjének. Végül „... az egyének bizonyos számának egybefonódó cselekvései – írja – ... olyan állapotot hoznak létre, amelyben az árak megfelelnek a költségeknek stb. A tapasztalat megtanítja, hogy valami hasonló történik; ugyanis az az empirikus megfigyelés, hogy az árak tendenciája az, hogy megfeleljenek a költségeknek, tudományunk kezdetét jelentette.” (Uo. 71. o.) Mivel azonban az egyensúly kísérletezéseken, tévedéseken keresztül alakul ki, Hayek hangsúlyozta: „... világos, hogy az egyensúly nem egyensúly a szó sajátos értelmében, amelyben az egyensúlyt optimumhelyzetnek tekintik” (uo. 74. o.), hiszen a kísérletezések és a tévedések folyamatában egyesek felemelkednek, mások viszont lesüllyednek.

Mises azt tarja, hogy az egyetlen út, amelyen át meg tudjuk ragadni a piaci összefüggéseket, az egyensúly felé való közeledés tendenciája. Ennek tagadása szerinte a közgazdaságtudomány tagadása. „... a piac minden pillanatban egy végső nyugalmi állapot felé törekszik” (Mises [1940] 237. o.) „ Az elméleti szemlélődés minden ár kialakulásában egy lépést lát egy olyan úton, amely, ha új adottságok nem lépnek fel, végül az egyensúlyi árhoz fog vezetni.” (Uo. 642. o.) Az egyensúlyi árban azonban Mises csak gondolati képet lát, amelyre a gyakorlatban működő vállalkozásnak nincs is szüksége. A vállalkozónak csak „... azt kell tudnia, hogy milyen lépést tegyen meg legközelebb. Ezt a feltételezett egyensúlyi helyzetnek megfelelő adottságok ismeretéből nem fogja felismerni.” (Uo. 645. o.)

Noha Hayek elismeri, hogy tendencia van arra, hogy az árak megfeleljenek a költségeknek, de szerinte sincsen szükség a konkrét gazdasági folyamatok magyarázatához az egyensúlyi ár ismeretére. De azt nem is tudnánk megragadni. Az árakba, bérekbe beépi-

tett ismeretek tömegét „... a maga összességében egyetlen eleme sem képes felfogni, ... következésképpen azt sem tudhatja, hogy az árak és a bérek mely sajátos rendszere mellett kerül egyensúlyba a kereslet a kínálattal, ezért az attól való eltéréseket sem képes mérni” (Hayek [1995] 315–316. o.).

Kirzner elismeri, hogy a vállalkozók az ismeretek fejlődése során az ismeretek újabb és újabb szintjén hozzák létre az egyensúlyt. „Amint az új termelési lehetőségek elterjednek, az erőforrások és termékek árai addig igazodnak, amíg csak az egyensúly helyre nem áll azzal, hogy nincs további lehetőség a profitot hozó vállalkozói aktivitás számára.” (Kirzner [1963] 259. o.) Kirzner [1978] szerint azonban nem ez az egyensúlyi helyzet az, ami a figyelem fókusza.” (5. o.) „Az árelmélet alapvetően nem az árak és mennyiségek elrendezésével foglalkozik, amely kielégíti az egyensúly feltételeit.” (Uo.) „... mi az árelmélettől azt várjuk, hogy segítsen megérteni, hogy az egyes piaci szereplők miként hatnak kölcsönösen egymásra, s ezzel változásokat kényszerítenek ki a termelési módszerekben és az erőforrások allokációjában.” (Kirzner [1973] 6. o.)

Mindháromuk álláspontja azt fejezi ki, hogy bár az egyensúlyi ár felé való közeledés kérdését adott feltételek mellett elismerik, bizonyos magyarázó erejét nem vonják kétségbe, őket azonban nem az egyensúlyi ár nagyságának, az egyensúlyi mennyiségeknek a meghatározása foglalkoztatja, hanem a piacnak mint folyamatnak a vizsgálata.

Kirzner elmélete logikáját végigvitte: termékdifferenciáció esetén az egyensúlyi ár analógiájára bevezeti az egyensúlyi termékminőség fogalmát mint logikai konstrukciót. Ha azonos termelési tényezőkkel különböző minőségű termékek állíthatók elő, a drágább, de jobb minőségű kiszorítja az olcsóbb, de rosszabb minőségűt. A vállalkozó érdeke, hogy termelési tényezőit a jobb minőségű termék termeléséhez csoportosítsa át, amelyért a fogyasztó hajlandó magasabb árat fizetni, és elvonja az olcsóbb, de rosszabb minőségű termék termeléséből. „Ahogy egy termék sokféle ára a piac nyomására várhatóan egyetlen ár felé közelít, úgy közelednek a termék különböző minőségei a verseny hatására a termék egyetlen minősége felé.” (Kirzner [1973] 138. o.) Vagy még világosabban fogalmazva meg a folyamatot „... ahogyan a nem egyensúlyi árak egyensúlyi szinten kell kialakulnia, a termék nem egyensúlyi minőségének egyensúlyi minőségként kell megjelennie.” (Uo. 138–139. o.)

„Katalaxia” (catallactics), avagy a csere tudománya”

A vizsgálódás következő lépéseként az osztrák közgazdák már nem azt vizsgálják, hogyan alkalmazkodik a gazdaság az új ismeretekhez, a megváltozott új körülményekhez, hanem bekapcsolják az időtényezőt, ami az ismeretek szüntelen változásával jár együtt. „Az adottságok állandóan változnak – írja Mises – a következő pillanatban ismét mások, mint amik a legutóbbi pillanatban voltak.” (Mises [1940] 586. o.) „Ha az adottságok változnak, az egyensúlyi helyzet is eltolódik.” (Mises [1960] 161. o.)

Az éleződő verseny nyomán újabb és újabb termékek jelennek meg a piacon, fejlettebb és fejlettebb technológiát alkalmaznak, változnak a fogyasztók preferenciái stb. A piac állandóan az egyensúlyi helyzet felé tendál ugyan, de még mielőtt elérné, változnak az adottságok, a szüntelen változás folyamatában az új egyensúlyi helyzet nem képes kialakulni, mert közben már létrejöttek a feltételek az újabb egyensúly számára, ami az adottságok szüntelen változása folytán szintén nem tud megvalósulni. A számos kölcsönhatás következtében a cselekvés következményeit nem lehet előre látni. Egy soha véget nem érő folyamat bontakozik ki. „A jövő eme bizonytalansága – írja Mises – az emberi lét egyik fő jellemvonása... Az ember és cselekvése előre nem látható, és ellenőrizhetetlen eseményeknek van kitéve.” (Mises [1962] 65–66. o.)

Van-e rend, szabályszerűség e szüntelen változásban, vagy pedig a piacot a káosz jellemzi? Erre a kérdésre az új osztrák iskola már nem tud kielégítő választ adni. A neoklasszikus közgazdaságtan képviselői is zavarba jönnének, ha erre a kérdésre kívánának válaszolni.

Mises pesszimista e kérdésben. Szerinte az ember jóléte végül az ember élettapasztalata, tudása, előrelátása feletti erők működésének van alávetve. „Eme erőket illetően minden emberi tervezés hiábavaló. ... Minden igyekezet, amit annak szentelnek, hogy létrehozzák a *katallaxia* elméletét, ... pórus jár.” (Mises [1960] 160. o.) Eleve tagadja az egyensúly megvalósulását, ha az ismeretek szüntelenül változnak.

Hayek óvatosabb, a kérdés megoldását átteszi az elmélet területéről a tapasztalat területére.

Kirzner, úgy tűnik, kevésbé pesszimista, arról ír: „...Mises magyarázata jobban hangsúlyozza az elkerülhetetlen bizonytalanságot, amely körülveszi a vállalkozói aktivitást, mint az enyém.” (Kirzner [1973] 86. o.) „A jövő megismerhetetlen, de nem elképzelhetetlen” (Kirzner [1982] 157. o.) Mises [1982] szerint Kirznerrel csupán annyit tudhatunk meg, hogy „...a vállalkozói felfedezés és újítás által mozgásba hozott vállalkozói egyéni cselekvés és a rendszeres piaci erők miként vértetik fel az emberi képzeletét, hogy nem kisebb eredményt valósítson meg, mint az emberiség megszabadítása a kölcsönös tudatlanság káoszától.” (157. o.) Azaz az emberi képzeletétől várja a jövő kifürkészését.

High arról ír, hogy „... mihelyt felismerjük a jelenben meglévő azon elemeket, amelyekről úgy gondoljuk, hogy befolyásolják a jövőt, ezen hatások relatív erejét értelmünk révén súlyozzuk. Az a jelentőség, amit a különböző oksági tényezőknek tulajdonítunk, befolyásolja azt az eredményt, amit valószínűnek tekintünk.” (High [1982] 165. o.)

„Az osztrákok az egyensúly fogalmát nem arra használják fel, hogy jellemezzék a gazdaság állapotát, hanem az állapot változásának az irányát – állítja Littlechild ([1982] (95. o.))” Mondanivalóját a macskát üldöző kutya Kenneth Boulding által vett példával illusztrálja. Az egyensúly a kutya számára akkor következik be, amikor elkapja a macskát. De sohasem kapja el. A példa azt az irányt kívánja megmutatni, amely felé a kutya rohan.

G. P. O' Driscoll és M. J. Rizzo azt tartják, hogy vannak a magatartásnak tipikus vonásai, ezek szabályosak, előre láthatók és egyedi vonások, amelyek együtt járnak a tanulással, az ismeretek fejlődésével, mint például a vállalkozói felfedezés. Ezek nem szabályosak, nem lehet őket előre felbecsülni. Ezekkel kapcsolatban „... nincs logikailag elégséges bázis valamely sajátos előrelátásra.” (O' Driscoll–Rizzo [1985] 87. o.) Márpedig az osztrák közgazdák szerint ezek viszik előre a gazdasági folyamatokat. „A közgazdász célja azért az kell, hogy legyen, hogy megmagyarázza a vállalkozói előrelátást és az ezekhez való kapcsolódásokat.” (Uo.)

Lachmann szerint az intézmények, a jogrendszer, a hosszú távú szerződések, a piaci szokások stb. visznek bizonyos állandóságot a szüntelen változásba. Az intézményi változások endogén magyarázata mint válasz az új ismeretekre azonban még hiányzik Lachmannál.

Az új osztrák iskola követői még adósok annak a feltárásával, hogy van-e valamiféle rend, szabályszerűség a katallaxiában.

A hagyományos közgazdaságtan és az új osztrák iskola egybevetése

A neoklasszikus közgazdaságtan hihető feltevéseket tesz a gazdálkodó alany cselekvéseire vonatkozóan, aki helyzete optimalizálása érdekében racionálisan tevékenykedik magatartása korlátai között. A cél-eszköz kereten belül feltárja a piaci összefüggések meg-

értéséhez szükséges egyensúlyi helyzet kritériumait. Az elmélet képviselői a piac és a piacgazdaság sok vonását világítják meg. Úgy találják, hogy a legtöbb összefüggés elemezhető a kereslet, kínálat kategóriái révén, amelyek a vizsgálódás kényelmes elméleti eszközeit jelentik. Feltárják a kereslet és a kínálat oldalán ható tényezőket, a különböző javak kereslete, kínálata közötti összefüggéseket stb. A cél-eszköz séma felhasználása során a neoklasszikus közgazdaságtan feltételezi, hogy a piaci szereplők ismerik tevékenységük feltételeit, versenymodell körülményei között ismerik a piaci árakat. A tökéletes piac feltevése, még ha nem is tételezi fel, hogy „... a közösség minden tagja a szó szoros értelmében mindentudó, mégis automatikusan mindent tud, ami döntése szempontjából jelentős.” (Hayek [1952] 65. o.) Az egyensúly meghatározása ilyen körülmények között Hayek szerint pusztán logikai kérdés, s az egyensúlyi megoldás pedig úgy tekinthető, mint egy hosszú, meghatározatlan ideig tartó piaci folyamat végső pontja. A neoklasszikus közgazdák figyelmüket csak erre a végső pontra összpontosítják.

Az osztrák közgazdák figyelme viszont nem az egyensúlyi helyzetre, hanem a piaci folyamatra irányul, amely az adottságoknak az új ismeretek felbukkanása folytán bekövetkező változásához való alkalmazkodást, annak során az egyensúlyhoz való közeledést jelenti. Ezzel egészítik ki a neoklasszikus közgazdaságtant, illetve ebből az nézőpontból bírálják a neoklasszikus közgazdászokat. Az osztrák közgazdák abból a tényből, hogy a piaci folyamatot tartják szemük előtt, amelynek során az ismeretek, a cselekvés adottságai egyre változnak, a bírálat egész sorát vezetik le.

Hayek hangsúlyozza, hogy a neoklasszikus modell adottságai nem adottságok. Azokat a piac tárja fel a döntést hozó számára. Már Mises beszélt róla, hogy a preferenciáit a fogyasztó a piacon alakítja ki, így többek között a reklám vagy az eladók rábeszélésének hatására, vagy felfigyelve mások fogyasztási szokásaira. A vállalkozó más vállalkozókkal versenyezve a termelés újabb és újabb technikai feltételeit puhatolja ki. S ahogy a lehetőségek s velük a cselekvés adottságai változnak, a gazdálkodó alanyok változtatnak tevékenységükön, változnak az árak, ezzel széles körben terjednek az információk.

Folyamatában szemlélve a piacot, a neoklasszikus közgazdaságtan alapelve, a javak szükségessége a jelentését veszti, mivel az újabb és újabb javak felbukkanása és az ismeretek fejlődése következtében változik az ízlés, ezzel változik a fogyasztók ráutaltsági érzése a különböző javakra. Ennek következtében az összes hasznosság fogalma is tartalmatlanná válik.

Az időben egyre bővülő ismeretek, a termelési eljárások szüntelen fejlődése újabb és újabb profitlehetőségeket tárnak fel a vállalkozók számára, így a profitmaximum elérése mint cél szintén üres fogalomnak bizonyul.

Az ismeretek szüntelen fejlődése során, ahogy változik az ízlés és változnak a termelés technikai feltételei, változik a keresleti, kínálati görbék helyzete, alakja, azok nem lehetnek folyamatosak. Változnak a gazdálkodó alanyok céljai és megvalósításukhoz szükséges eszközök, a robbinasi cél-eszköz keret nem tud útmutatást nyújtani a gazdálkodó alany tevékenysége számára. Vagy más oldalról közelítve meg a kérdést, a maximalizálás ismereteket követel meg, az ismeretek fejlődését viszont a különböző gazdálkodó alanyok eltérő mértékben tudják csak követni, a rátermettségük is különböző, így azonos feltételek mellett is más és más eredményt érhetnek el. A hallgatólágos tudás miatt is azonos felszerelésből más és más eredményt hozhat ki az egyik dolgozó, és mást egy másik.

Folyamatában ábrázolva a piacot, az osztrák közgazdák részéről fontos előrelépés annak a bemutatása, miként borítja fel endogén módon a fennálló helyzetet új ismeretek megjelenése; miként informálja erről a piac résztvevőit az ármechanizmus – aminek legfontosabb szerepét Hayek az információk továbbításában látja; miként alkalmazkodnak a gazdálkodó alanyok az új ismeretekhez; miként juthatnak el az új ismeretek magasabb szintjén a nem egyensúlyi helyzetből az egyensúlyi helyzetbe. Az újabb és újabb ismertekhez való szüntelen alkalmazkodás, a vállalkozók versengése, hogy egymást fe-

lülmúlják, állandó mozgásban tartja a piacot, amit a Robbins-féle cél-eszköz sémában nem lehet megmutatni.

Az új elemeket méltatva az új osztrák iskolával kapcsolatban, feltétlenül rá kell mutatni az ismeretek szerepére, az új ismeretek megszerzésének útjára. Az osztrákok a piacot úgy mutatják be, mint kísérletezések és tévedések folyamatát, amelynek során a vállalkozók előtt újabb és újabb ismeretek tárulnak fel. A tévedés náluk a neoklasszikus közgazdától eltérően nem piaci hiányosság, hanem új ismeretek szerzésének szükséges velejárója. Kirzner persze hangoztatja, hogy az ismeretek ilyen úton történő szerzése során egyesek felemelkednek, mások lesüllyednek. Már csak ezért sem tekinti az új osztrák iskola az új egyensúlyi helyzetet optimumhelyzetnek.

Hasznos ismeretek gazdag tárházát nyújtja az új osztrák iskola, még ha az egyes elemek fel-felbukkannak más irányzatokban is. Hatása megtalálható több más irányzathoz tartozó jeles közgazdásznál is. Teljesítménye megítélésében eltérő vélekedés alakult ki az osztrák iskolán belül is: Kirzner az osztrák tanításokat a hagyományos közgazdaságtan kiegészítésének tekinti, Lachmann viszont új paradigmaként értékeli.

Az új osztrák iskola rövid értékelése

Az új osztrák iskola képviselői helyesen felfigyeltek arra, hogy a gazdaságra véget nem érő változás a jellemző. Az ismeretek szüntelenül fejlődnek, az új ismeretek megváltoztatják a gazdasági cselekvés adottságait, amelyekhez a gazdálkodó alanyoknak állandóan alkalmazkodniuk kell. A gazdaságot alkalmazkodási folyamat jellemzi, és nem nyugalmi állapot. Ebből a nézőpontból a hagyományos közgazdaságtan számos megállapítását bírálták.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az iskola megoldatlan problémákkal terhes. Nem hozta létre a szakadatlan változások olyan elméletét, amely megmutatná, hogy van-e valamilyen szabályszerűség, rend a szakadatlan változásban, vagy az egész káosz. Ahhoz, hogy rend legyen, az osztrák közgazdák empirikusan bizonyítaniuk kellene, hogy az alkalmazkodás folyamata gyorsabb, mint az újabb és újabb változások felbukkanása. Ezzel azonban az osztrák közgazdák adósok. E nélkül pedig lehetetlenné válik a tudományos előrelátás, az elmélet nem tud választ adni arra, hogy mi fog történni a gazdaságban, lehetetlenné válik a közgazdasági elmélet. A közgazdaságtan nem léphet fel azzal az igénnyel, hogy tanácsul szolgáljon a vállalati döntéshozók vagy a kormányzat számára. Blaug visszautasítja az osztrákok radikális konklúzióit: „A felhívást a bizonyosság körülményei közötti maximalizálás posztulátumának az elhagyására nem követte valamiféle meggyőző javaslat arra vonatkozóan, hogy vajon milyen mást tegyünk a helyébe.” (Blaug [1980] 186. o.) Blaug hasonló tartalmú válasza a cambridge-i közgazdák határtermelékenységi elméletre adott bírálatára az új osztrák iskolára is vonatkoztatható: „Popper és Lakatos kimutatták, hogy a kutatók az anomália ellenére hajlamosak arra, hogy ragaszkodjanak egy kutatási programhoz, ha nem áll rendelkezésre jobb versenyző program.” (Uo. 207. o.)

Lachmannal szemben Kirznernek kell igazat adni: az új osztrák iskola kiegészíti, nem pedig helyettesíti a hagyományos közgazdaságtant.

Hivatkozások

- BLAUG, M. [1980]: *The methodology of economics*. Cambridge University Press, Cambridge.
 DRISCOLL, G. P. O'–RIZZO, M. I. [1985]: *The Economic of time and ignorance*. Basil Blackwell, Oxford.

- HAYEK, F. H. [1952]: Die Vertwertung des Wissens in der Gesellschaft, in Individualismus und wirtschaftliche Ordnung. Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach Zürich.
- HAYEK, F. H. [1967]: Studies in Philosophy, Politics and Economics. Routledge and Kegan Paul, London.
- HAYEK, F. H. [1995]: Piac és szabadság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- HIGH, J. [1982]: Alertness and Jugment: Comment on Kirzner. Megjelent: *Kirzner, I. M.* (szerk.): Method, Prozess and Austrian Economics. Lexington Books, Lexington.
- KIRZNER, I. M. [1963]: Market Theory and the Price System. D. Van Nostrand, Princeton, New Jersey.
- KIRZNER, I. M. [1973]: Competition and Entrepreneurship. The University of Chicago Press, Chicago–London.
- LITTLECHILD, S. C. [1982]: Method, Process and Austrian Economics. Lexington Book, Lexington.
- MISES, L. [1940]: Nationalökonomie. Editions Union, Genf.
- MISES, L. [1960]: Epistemological Problems of Economics. D. Van Nostrand Company, Princeton, New Jersey.
- MISES, L. [1962]: Ultimate Foundation of Economic Science. D. Van Nostrand Company, Princeton, New Yersey.